

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АНТИЦИПУВАННЯ ТА ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Катерина ШЕСТОПАЛОВА

Copyright © 2013

Актуальність теми. Тенденції розвитку психологічної практики вимагають від теоретичної психології фундаменталізації понять, що стосуються повсякдення людини, її життєтворчості. На цьому наголошують провідні психологи І.Г. Батраченко, П.П. Горностай, Н.Ф. Каліна, С.Д. Максименко та ін. [1; 3; 6]. Водночас психологічна практика підштовхує до якісно нового рівня розгляду особистості в умовах багатопараметричного та динамічного соціального простору.

Психологічною наукою досить детально описані та теоретично обґрунтовані вікові та кризові періоди на життєвому шляху особистості в межах значної кількості концепцій: психології суб'єктивної картини життєвого шляху (Б.Г. Ананьєв), психології життєтворчості (В.А. Роменець, Т.М. Титаренко), психології “образу світу” в концепції Д.О. Леонтьєва, концепції генези здійснення особистості у роботах С.Д. Максименка, психології біографічних криз у концепції Р.А. Ахмерова, О.О. Кроніка. Успішне використання психобіографічного підходу до проблем розвитку особистості здійснено в різних дослідженнях (Ш. Бюлер, Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн, В.І. Подшивалкіна, Н.О. Логінова, Х. Томе, Г. Олпорт, О.О. Кронік, Р.А. Ахмеров та ін.).

Психологічні знання проникають у масову свідомість через популяризацію деяких із концепцій вікових та екзистенційних криз, зокрема досить сталими виразами є “криза середнього віку” і навіть криза “чверті життя”. Науковці стверджують, що сутність таких криз полягає у розбіжності між очікуваннями, домаганнями, життєвими планами та їх практичним втіленням. В аспекті цієї проблематики перед людиною постає завдання здійснювати прогнозування власного життя більш реалістично і водночас стати “автором власного життя”.

Для теоретичного аналізу цієї психологічної проблеми вважаємо доцільним використати поняття про *автобіографічну антиципацію* (І.Г. Батраченко) та про *життєву компетентність* (Л.В. Сохань, Т.М. Титаренко, М.Д. Степаненко). Під автобіографічною антиципацією розуміється здатність, процес та продукт антиципування людиною свого особистого майбутнього, визначення власних життєвих перспектив, цільової та смислової структур життя, планування і прогнозування подальшого життєвого шляху [1]. В результаті спотворень цього процесу виникають ноогенні неврози, біографічні кризи (В. Франкл, Р.А. Ахмеров).

Життєва компетентність (надалі – ЖК) розглядається як інтегративна якісна характеристика особистісного мистецтва жити, що має константні параметри: низку вимог щодо організації та проживання індивідуального життя і низку засобів для досягнення його цілей. Феномен ЖК містить дилему вибору між існуючими у соціумі вимогами та власними потребами, цінностями особистості (Л.В. Сохань, 1996, М.Д. Степаненко, 2006, Т.М. Титаренко, 2005). Споріднене уявлення про рольову компетентність трактується як сукупність здібностей і вмінь вирішувати життєві завдання, пов'язані з рольовою взаємодією (П.П. Горностай, 2007). Для нашого дослідження істотним є психологічний аналіз складових життєвої компетентності, зазначених М.Д. Степаненко: “...здатність співвіднесення індивідуального життя та його ідеалу, ...рефлексія з приводу питання про сенс життя та засоби подолання його швидкоплинності” [10, с. 34].

Життєва компетентність як феномен буття досліджується з двох позицій: в аспекті змісту проживання індивідуальної долі та в аспекті так званого “мистецтва життя” для певного народу, етносу, людства в цілому. При цьому

життєву компетентність розуміємо як усвідомлюваний когнітивний феномен, тоді як автобіографічну антиципацію розглядаємо як феномен, що охоплює свідомі та неусвідомлювальні компоненти. Метафори життєвого призначення при цьому постають ментальними основами антиципування, які особистість використовує для усвідомлення та відкриття сенсу життя та саморозуміння. Спираючись на теоретичне підґрунтя зазначених робіт, при моделюванні феномену життєвої компетентності логічно звернутися до психосемантичного аналізу граничних смислів в індивідуальній свідомості особистості. Відтак наше **завдання** полягає в тому, щоб дослідити смислове навантаження життєвої компетентності з допомогою виокремлення у свідомості граничних смислів як проявів інтеріоризованих уявлень про неї. Зі свого боку ці уявлення опосередковують антиципування особистісного майбутнього. Виходячи з цього, вбачаємо одним з визначальних компонентів феномену життєвої компетентності на рівні автобіографічного антиципування індивідуальні уявлення особистості про специфіку періодів та криз життєвого шляху людини, які використовуються нею як основа життєтворчості.

Стан дослідження проблеми. Компетентнісний підхід у філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних розвідках людського буття все частіше стає пріоритетним видом наукового пізнання і застосовується як інтегративний компонент дослідження (Д. Кун, Р. Райан, Дж. Равен, Л.О. Петровська, М.О. Холодна, А.К. Маркова, Р. Ніймаєр, І.О. Зимня, В.Й. Бочелюк, В.В. Зарицка). На сьогодні вихідним для психологічної науки є тлумачення життєвої компетентності в межах соціально-психологічної концепції особистості Л.В. Сохань [4]. Водночас, на думку Т.М. Титаренко, життєва компетентність – це найбільш широке поняття, що охоплює вміння людини вирішувати життєві проблеми, успішно долати рамки особистого егоцентризму, вірити в особисті адаптаційні можливості, помірковано виходити за межі норм, а також навички уникнення особистісної мінливості [3, с. 204–206].

З позицій розкриття механізмів особистісної зрілості, О.С. Штепа вводить операційний аналог життєвої компетентності – *когерентність*, яка розуміється як механізм досягнення особистісної зрілості, котрий діє як здатність порадити собі (комплекс властивостей компетентності людини у життєвих ситуаціях),

сприймання можливих труднощів як вирішуваних, вміння не почуватись ображеним на життя, переконаність в існуванні сенсу повсякдення [13, с. 12–13]. Крім того, до структури феномену життєвої компетентності входять життєві знання та переконання як частина досвіду людини, на основі якого функціонують більш складні структури життєпобудування та життєтворчості. Основні теми у вивченні проблеми життєвого шляху та життєвої компетентності обіймають дослідження проблем життєвої перспективи (К.О. Абульханова-Славська, 1987, 1991; О. Кронік, 1986; Є. Головаха, 1987, 1988), життєвої програми (Л. Сохань, 1981; Є. Головаха, 1987, 1988), самоактуалізації (А. Маслов, 1982; Л.І. Анциферова, 1973; Д.О. Леонтьєв, 1987).

Дослідження проблематики антиципації особистісного майбутнього у досвіді української психологічної думки здійснюється у різних аспектах: в контексті концепції генези здійснення особистості С.Д. Максименка, рольової теорії особистості П.П. Горностая, у теорії мікро- та макрогенезу антиципації особистості І.Г. Батраченка, в концепції життєтворчості та життєвого вибору особистості В.А. Роменця-Т.М. Титаренко. У роботах Л.О. Регуш критеріями класифікації видів антиципації є усвідомленість (свідома – несвідома), форма існування (реакції, котрі випереджають дії, образи, умовиводи, плани, гіпотези, висновки); рівень психічного відображення (субсенсорний, перцептивний, уявлювальний, мовно-мисленнєвий та особистісний). Психічна реальність, яка відображена в понятті “антиципація”, характеризуються високою складністю. І.Г. Батраченко розглядає антиципацію як темпорально зорієнтовану форму організації психічного, що призначена для відображення, проектування, упередження та упредметнення майбутнього. Він вказує, що “..антиципація підлягає психокорекційному та розвивальному впливу на основі експлікації футурогностичних потреб, формування, корегування і вдосконалення суб’єктивних та соціетальних моделей майбутнього розширення, переструктурування й уточнення арсеналу антиципаційних категорій (конструктів), системи антиципаційних схем і процедур” [1, с. 167]. Підґрунтям цих феноменів є психічна реальність, яка пов’язана із відображенням у часовому аспекті життєвого шляху людини з її життєпередбаченням та життєзреалізуванням. Особистісний рівень антиципування висвітлений у роботах

з проблем: прогностичних здібностей та часової орієнтації людини на майбутнє, минуле чи теперішнє (Н. Нюттен, 1984; Є.І. Головаха, О.О. Кронік, 1984; О.О. Кронік, Р.А. Ахмеров, 2008); потреби “екстраполювати себе в майбутнє” (Л.І. Анциферова, 1981; К.О. Абульханова-Славська, 1987, 1991, 1993), адаптаційних властивостей, що дозволяють випереджати майбутнє (І.Г. Батраченко, 2010; В.Д. Менделевич, 2006; Т.О. Немчин, 2006; С.Т. Посохова, 2002; Л.О. Регуш, 2005). Крім того, що в сучасній психології існують підходи до психологічного аналізу уявлень людини про особистісне майбутнє: процедура каузометрії в роботах Є.І. Головахи, О.О. Кроніка, тест антиципаційної спроможності В.Д. Менделевича, методики смисложиттєвих орієнтацій та граничних смислів у дослідженнях наступників наукової школи Д.О. Леонтєва, тест з виявлення репертуару життєвих ролей особистості та карта життєвих ролей у рольовій теорії П.П. Горностая та ін.

Процедура експерименту. Для виявлення психологічних механізмів взаємозв’язку антиципації та життєвої компетентності ми відштовхувалися від припущення, що ці феномени пов’язані на рівні ціннісно-смислової сфери особистості та залежать від рівня її антиципаційної спроможності. Так, на першому етапі дослідження звернулися до створення контрастних груп експериментальної вибірки за інтегральним показником загальної антиципаційної спроможності. Відповідний тест (прогностичної компетентності) В.Д. Менделевича складається із 87 питань, які відповідають наступним шкалам: особистісно-ситуативна спроможність – спроможність > 166, неспроможність < 166 балів, max = 275 балів; просторова антиципаційна спроможність: моторна вправність (рухова здатність) > 52 бали; моторна незграбність (рухова нездатність) < 52 бали; часова антиципаційна спроможність: хроноритмологічна – > 42, неспроможність – < 42 бали; загальна антиципаційна спроможність > 241 бал, неспроможність – < 241 бал. У тлумаченні В.Д. Менделевича показники неспроможності за критеріями особистісно-ситуативної та загальної антиципаційної спроможності вказують на невротизацію особистості [8].

На другому етапі нами використана методика граничних смислів (далі МГС), авторами якої є Д.О. Леонтєв та В.М. Бузин (1992). Вона призначена для діагностики динамічних смислових систем на змістовному, структурному,

ціннісному, функціональному рівнях. Процедура проведення полягає у виокремленні смислових категорій у процесі діалогу. На основі отриманих даних діалогу вибудовується граф, що містить смислові та граничні категорії, ланцюг, вихідні та вузлові категорії. Граф аналізується за трьома напрямками – структурний аналіз, контент-аналіз та проєктивний підхід. Отримані результати було інтерпретовано за індексами децентрації (ІД), рефлексивності (ІР), негативності (ІН) [6, с. 3–11].

З метою формування репрезентативної вибірки нами відібрано для участі в експерименті 142 особи (70 чоловіків та 72 жінки) віком від 21 до 40 років, що різнилися за професійним і сімейним статусом. Обсяг вибірки був підібраний таким чином, щоб відповідав умовам дослідження з допомогою як номотетичного, так й ідеографічного підходів. Вікові інтервали вибірки визначались за критерієм сучасної періодизації юності та зрілості. За нижній віковий інтервал був обраний вік 20–21 рік, коли особистість досягає не тільки піку психічних, психофізіологічних та інтелектуальних функцій, а й активно опановує сімейні та професійні ролі, усвідомлює громадянські права й обов’язки [8]. Саме тому нам вбачається актуальним вивчити становлення та динаміку інтегральної характеристики особистості – життєвої компетентності в межах періодів ранньої та середньої дорослості людини.

Експеримент проводився в кілька етапів: збір емпіричного матеріалу, якісний та кількісний аналізи із залученням експертної групи (10 осіб, 3 викладачі-психологи, 4 практичні психологи, 15 студентів-психологів).

Результати психологічного експерименту. Результати кількісного зрізу вікової динаміки антиципаційної спроможності за ТАС В.Д. Менделевича наведені у *табл. 1*.

Встановлено, що за середніми значеннями різновікові групи різняться неістотно. Окремі показники варіюють у зв’язку з віковими піками розвитку когнітивної та мотиваційно-смислової сфер особистості [8]. Так, показники просторової прогностичної компетентності найбільш високі у першій віковій групі ($M = 53,57$, $\sigma = 8,43$). Середні показники для вікових груп хроноритмологічної антиципаційної спроможності знаходяться нижче норми ($M = 40,21$, $\sigma = 4,94$; $M = 39,88$, $\sigma = 4,52$). Стосовно розподілу антиципаційної спроможності/неспроможності у кількісних даних жінок та чоловіків за результатами діагностики

Таблиця 1

Показники антиципаційної спроможності обстежуваних за методикою ТАС

Вибірка	Значення вибірки	Антиципаційна спроможність			
		Просторова	Часова	Особистісно-ситуативна	Загальна
I група 20- 25 років	M	53,57	40,21	166,72	260,51
	σ	8,43	4,94	18,06	24,33
	Mo	54,00	45,00	167,00	240,00
II група 31-35 років	M	49,93	39,88	170,81	260,68
	σ	8,76	4,52	16,89	22,72
	Mo	54,00	42,00	165,00	241,00
Межі норми (у балах)		52	42	166	241

Примітка. M – середнє квадратичне, σ – стандартне відхилення.

виявлено, що за критерієм частотного показника (f) у відсотках залежно від статі та рівня показників – В (високий) та Н низький – є підстави висновувати (**табл. 2.**):

1. Показники просторової антиципаційної спроможності групи жінок порівняно із середніми показниками чоловіків є нижчими. Розподіл кількісних даних моторної вправності як у групі жінок, так і чоловіків групується навколо середніх значень (жін. $M = 56,4$, $y = 3,6$; чол. $M = 56,06$, $\sigma = 6,1$), що характерно приблизно для 66 % всієї двостатевої вибірки.

2. За відсотковим співвідношенням група чоловіків з високими показникам хроноритмологічної спроможності ($M = 44,36$, $\sigma = 7,2$) менша (20,1 %), ніж жіноча (~25 %). Поряд із цим відсоток обстежуваних чоловіків з часовою антиципаційною неспроможністю значно більший (~30 %), хоча середній показник цієї групи нижчий, ніж у відповідній підгрупі жінок ($M = 36,73$, $\sigma = 3,73$). А це

вказує на певні складності при прогнозуванні часових проміжків та при оцінюванні хронологічної наступності подій у життєдіяльності чоловіків усіх вікових груп. До того ж другим припущенням має місце більша відвертість чоловіків при самооцінці АС у прогнозуванні власних часових характеристик.

3. Для третини осіб із чоловічої групи (29,5 %) характерні значно нижчі показники від норми для особистісно-ситуативного антиципування ($M = 176,2$, $\sigma = 22,78$) порівняно із показниками жінок ($M = 182,4$, $\sigma = 14,47$). Сукупний показник для чоловіків низького рівня особистісно-ситуативної антиципаційної неспроможності статистично відрізняється ($M = 151,3$, $\sigma = 9,66$) від відповідної підгрупи жінок ($M = 154,7$, $\sigma = 9,19$). Припускаємо, що для жінок із високими та низькими показниками особистісно-ситуативної антиципаційної здатності характерно оцінювання власних прогностичних здібностей на більш високому рівні

Таблиця 2

Результати груп жінок та чоловіків за методикою ТАС

		Стать				Всього	
		Чоловіки		Жінки			
		M	σ	M	σ	M	σ
Просторова (моторна вправність)	В	56,06	6,1	56,4	3,6	55,91	5,3
	Н	45,58	7,12	42,1	7,57	43,6	7,55
Часова (хроноритмологічна)	В	44,36	7,2	43,6	1,77	43,94	2,02
	Н	36,73	3,73	37,6	3,31	36,98	3,58
Особистісно-ситуативна	В	176,2	22,78	182,4	14,47	180,4	13,51
	Н	151,3	9,66	154,7	9,19	152,1	8,83
Загальна	В	274,5	16,51	277,6	18,65	270,72	29,22
	Н	235,3	5,79	234,6	6,88	234,9	6,39

Таблиця 3

Розподіл вибірки (контрастні групи, у %)

	Антиципаційна спроможність	Антиципаційна неспроможність
Жінки (21-25 років)	64,3	35,7
Жінки (35-40 років)	65,8	34,2
Чоловіки (21-25 років)	65,8	34,2
Чоловіки (35-40 років)	68,3	31,2

порівняно з чоловіками. Цей емпіричний факт слушно тлумачити як передумову більшої категоричності жінок під час передбачення подій власного життя та дій інших на особистісному рівні рефлексування.

Аналіз результатів даних за методикою ТАС дав нам змогу виокремити вісім експериментальних контрастних груп за рівнем (спроможність/неспроможність) загальної антиципаційної спроможності залежно від віку (*табл. 3*).

Другим етапом експерименту був контент-аналіз відповідей його учасників за методикою граничних смислів (МГС). Виділено групи, що відповідають темам “реалізованість/не-реалізованість”, “приналежність/самотність”, “існування смислу життя/відсутність смислу життя”, наявність гедоністичних смислів (за-тишок, комфорт, безпека), “пізнання/невігластво”, “визнання/безславність”. Теми груп співпадають з результатами контент-аналізу проведеного Д.О. Леонтьєвим. Відмінною лише є тема “приналежності/самотності”.

Під час аналізу графів граничних смислів жінок I – II вікових груп були виявлені такі тенденції (*табл. 4*):

1) для жінок першої групи характерна зверненість до внутрішніх переживань порівняно з другою, більш старшою групою: проміжні категорії контекстуально містять теми пошуку сенсу життя, переживання дефіциту емоційної

близькості та розуміння навколишніми, уникнення життєвих невдач; водночас є досить цікавим, що для обох груп смислова структура має високий показник індексу негативізму;

2) спостерігається тенденція зсуву до посилення групового значення індексів децентрації та негативізму в жінок 33–35 років, на противагу орієнтації на ментальні процеси; на наш погляд, це кардинально різні стратегії смислотворення;

3) для жінок першої групи антиципування послідовності життєвих подій і смислів здійснюється через зверненість до власних переживань і думок; при цьому характер відповідей смислового ланцюга спрямований на стратегію уникнення певних подій чи переживань (скажімо, не бути самотньою, уника-ти осуду, не відчувати суму, нудьги, не до-пускати беззмістовності у діяльності);

4) для граничних смислів чоловіків більш характерна тенденція до високих показників індексу рефлексивності, адже вони більше за жінок сконцентрованості на власних пережи-ваннях і думках, рішеннях і мріях;

5) для чоловіків 30–35 років характерний високий індекс негативізму у відповідях, при цьому контекстуально смисловий ланцюг цієї групи має виражену спрямованість на побуду-вання цілей на майбуття, проте одночасно із знецінюванням оточення та невдоволенням

Таблиця 4

Таблиця середніх значень результатів даних МГС жінок із показниками норми за загальною антиципаційною спроможністю

Серія	N(ГК)	N(БК)	І.з.с.	С.д.л.	Прод.	Ір	Ід	Ін
Жінки (21-25 років)	2.88	2.69	1,07	8.03	6.23	6.58	5.24	5.09
Жінки (30-35 років)	2.53	2.42	1,04	9.25	3.01	5.17	8.48	6.91

Примітка. N(ГК) – абсолютне число граничних категорій, N(БК) – абсолютне число вузлових категорій, І.з.с. – індекс зв'язку структури, С.д.л. – середня довжина ланцюга, Прод. – продуктивність, Ір – індекс рефлексивності, Ід – децентрації, Ін – індекс негативізму.

Таблиця 5

Таблиця середніх значень результатів даних МГС чоловіків із показниками норми за загальною антиципаційною спроможністю

Серія	N(ГК)	N(БК)	І.з.с.	С.д.л.	Прод.	Ір	Ід	Ін
Чоловіки (21-25 років)	3.02	2.04	1.34	7.21	5.23	8.58	3.24	4.09
Чоловіки (35-40 років)	2.91	2.04	1.67	10.01	4.01	9.53	4.95	5.91

Примітка. N(ГК) – абсолютне число граничних категорій, N(БК) – абсолютне число вузлових категорій, І.з.с. – індекс зв'язку структури, С.д.л. – середня довжина ланцюга, Прод. – продуктивність, Ір – індекс рефлексивності, Ід – децентрації, Ін – індекс негативізму.

динамікою життя (не жити в рутині, не мати клопоту від близьких, не нудьгувати); водночас для чоловіків обох груп не характерні відповіді з децентрацією, себто вони майже не враховують думку інших осіб; вони демонструють спрямованість відповідей на власні досягнення, смисли та переконання (досягти свободи, впевненості, стабільності, визначеності);

6) особливістю граничних смислів жінок групи з показниками антиципаційної неспроможності віком від 21 до 25 років (**табл. 6**) є тенденція до низьких показників децентрації порівняно з нормативною групою того ж віку; прикметно, що ця тенденція зберігається й в II віковій групі: характерні граничні смисли, що зосереджені на особистій успішності, а відповіді в цілому характеризують високий індекс негативізму;

7) індекс рефлексивності у жінок II вікової групи найнижчий з усіх середніх показників вибірки; для них характерна зверненість до гедоністичних почуттів та думок (отримання насолоди, самоствердження за рахунок партнера тощо); контекстуально відповіді мають зв'язок із їх егоцентричною спрямованістю на отримання переваг від оточення, знецінення пошуку сенсу повсякдення, орієнтування на ситуації "тут і тепер";

8) для чоловіків обох вікових груп з антиципаційною неспроможністю характерна ви-

разна тенденція до низьких значень за індексом негативізму порівняно з результатами нормативної групи; контекстуально наступність їхніх висловлювань зосереджена на власних хоббі-досягненнях, має місце їх побоювання стосовно особистих програвів;

9) для цієї групи характерні найнижчі показники децентрації; відповіді взагалі не містять переживань і смислів інших; характерна висока сконцентрованість на особистісному сенсі; для II вікової групи відповіді також вирізняються високим негативізмом та орієнтацією на особисте відношення до речей.

ВИСНОВКИ

1. Контент-аналіз динаміки смислових систем за методикою МГС учасників експериментальної вибірки дав змогу виділити унікальну, відмінну від попередніх досліджень, тему "приналежності/самотності". Саме цей смисловий центр зумовлює більшість життєвих прогнозів дорослих обстежуваних. Це – дія механізму децентрації як свідомого вибору між егоцентричною або інфантильною орієнтацією та зрілими, відповідальними стосунками з іншими.

2. Гостре переживання криз періоду дорослості залежить від низки факторів децентрованості: сконцентрованість/розгалуженість

Таблиця 6

Таблиця середніх значень результатів даних МГС жінок із показниками норми за загальною антиципаційною неспроможністю

Серія	N(ГК)	N(БК)	І.з.с.	С.д.л.	Прод.	Ір	Ід	Ін
Жінки (21-25 років)	1,36	2,03	0,97	4.03	6.23	6.58	2.45	6.1
Жінки (30-35 років)	2,01	1,94	1,02	3.25	3.01	4.56	3.01	7.51

Примітка. N(ГК) – абсолютне число граничних категорій, N(БК) – абсолютне число вузлових категорій, І.з.с. – індекс зв'язку структури, С.д.л. – середня довжина ланцюга, Прод. – продуктивність, Ір – індекс рефлексивності, Ід – децентрації, Ін – індекс негативізму.

смислів за різними сферами, продуктивність / негативізм у прогнозуванні, зосередженість на власних переживаннях / зосередженість на переживаннях інших. Отож, емпірично механізм децентрації є інтегральним показником взаємозв'язку антиципації та життєвої компетентності особистості.

3. Індекси децентрації граничних смислів жінок та чоловіків віком 30–35 років у групі із антиципаційною неспроможністю пов'язані із негативізмом як відмовою особи від активності та її гомеостатичною орієнтацією на особистісному рівні життєздійснення. Це слушно інтерпретувати як споживницьке ставлення до близького оточення, як негативний прогноз стосовно очікувань наступності дій інших.

4. Встановлена відмінність між жінками та чоловіками у зверненості негативної реакції на певний об'єкт: для чоловіків – це тенденція до вивільнення від опіки батьків та уникнення контролю від партнерки / дружини; для жінок – це невдоволення розподілом обов'язків з партнером / чоловіком та очікування від нього повторення батьківської моделі піклування. Виразною є певна особливість ходу відповідей: для чоловіків свобода в розумінні граничного смислу трактувалась як ситуація схвалення, соціального визнання; для жінок поняття свобода у відповідях не визначалась як граничний смисл, а лише використовувалась як засіб вибору певних альтернатив, що мали на меті уникнення самотності.

5. Кардинально відмінні тенденції граничних смислів, зокрема, у дії механізму децентрації, виявляються у жінок в зосередженості на взаємодії та реалізації досягнень з допомогою інших. З віком ця тенденція спадає, жінки більше починають бачити власні нереалізовані смисли та можливості. Для чоловіків характерною є сконцентрованість на власних досягненнях, що з віком трансформуються у невдоволеність власним становищем чи реалізацією себе як особистості, професіонала, батька, громадянина.

1. Батраченко І.Г. Психологія життєвої антиципації особистості / І.Г. Батраченко, О.Г. Рихальська. – Д.: Вид-во ДДУ, 2009. – 168 с.

2. Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис. Типологический анализ кризисных ситуаций // Психологический журнал. – 1995. – Т.16, №3. – С. 90–101.

3. Горноста́й П.П. Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности / П.П. Горноста́й.

– К.: Интерпресс, ЛТД, 2007. – 312 с. – С. 110–15, 190–193.

4. Життєві кризи особистості: [за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова]. – К.: ІЗМН, 1998. – У 2-х ч. – Ч. 1. – 356 с.

5. Клиническая психология [под ред. Карвасарского Б.Д.]. – СПб.: Питер, 2004. – 960 с.

6. Леонтьев Д.А. Методика предельных смыслов (МПС) / Д.А. Леонтьев: [методическое руководство]. – М.: Смисл, 1999. – 36 с.

7. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко. – К.: Изд-во ООО “КММ”, 2006. – 240 с.

8. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология / В.Д. Менделевич. – М.: МЕДпресс-информ, 2005. – 432 с.

9. Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / [за ред. Т.М. Титаренко]. – К.: Міленіум, 2005. – 336 с. – С. 29–34.

10. Степаненко М.Д. Концептуальні засади життєвої компетентності особистості / М.Д. Степаненко // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХУПС, 2005. – Вип. 2 (23). – С. 114–121.

11. Титаренко Т.М. Испытание кризисом: Одиссея преодоления / Т.М. Титаренко. – М.: Когнито-Центр, 2010. – 304 с.

12. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: [пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Папуша]. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

13. Штепа О.С. Особистісна зрілість: Модель, опитувальник, тренінг: [монографія] / О.С. Штепа. – Л.: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 210 с.

АНОТАЦІЯ

Шестопалова Катерина Миколаївна.

Психологічні механізми взаємозв'язку антиципування та життєвої компетентності особистості.

Розглянуто взаємозв'язок феномену життєвої компетентності та процесу антиципації на ціннісно-смиловому рівні, що дозволило теоретично обґрунтувати та емпірично виокремити механізм децентрації. Водночас проведена демаркація між компонентами життєвої компетентності та описано осягання людиною життєвих смислових узмістовлень у формі граничних смислів. На цьому підґрунті проаналізовано динаміку смислоутворення та виділено основні тенденції розвитку граничних смислів в осіб з антиципаційною спроможністю/неспроможністю, що уможливило теоретичне висвітлення специфіки механізму децентрації залежно від індивідуально-особистісних, гендерних та вікових особливостей особистості.

Ключові слова: особистість, життєва компетентність, антиципація, когерентність, психологічний механізм, ціннісно-смилова сфера, психологічний експеримент, антиципаційна спрямованість, антиципаційна спроможність/неспроможність, індекс рефлексивності, механізм децентрації.

АННОТАЦІЯ

Шестопалова Катерина Николаевна.

Психологічні механізми взаємозв'язку антиципації та життєвої компетентності особистості.

Розглянуто взаємозв'язок феномена життєвої компетентності та процесу антиципації на ціннісно-смысловому рівні, що дозволило теоретично обґрунтувати та емпірично виділити механізм децентрації. Одночасно проведена демаркація між компонентами життєвої компетентності та описано досягнення людиною життєвих смыслових значень у формі межових смислів. На основі цього проаналізовано динаміку смыслоутворення та визначено основні тенденції розвитку межових смислів у осіб з антиципаційною спроможністю/неспроможністю, що дозволило теоретично прояснити специфіку механізму децентрації в залежності від індивідуально-особистісних, гендерних та вікових особливостей особистості.

Ключові слова: особистість, життєва компетентність, антиципація, когерентність, психологічний механізм, ціннісно-смысловий сфера, психологічний експеримент, антиципаційна спрямованість, антиципаційна спроможність/неспроможність, індекс рефлексивності, механізм децентрації.

ANNOTATION

Shestopalova Kateryna.

Psychological Mechanisms of Correlation of Anticipation and Life Competence of Personality.

In the article the correlation of a phenomenon of life competence and the process of anticipation on the value-semantic level has been considered, which allowed theoretically substantiate and empirically differentiate the mechanism of decentration. At the same time the demarcation between the components of life competence has been made. On these grounds the dynamics of sense creation has been analyzed and the main trends of the development of limitation senses of persons with anticipational ability/inability have been distinguished, which made possible theoretical enlightening the specifics of the mechanism of decentration depending on individual-personal, gender and age characteristics of personality.

Key words: personality, vital competence, anticipation, coherent, psychological mechanism, valued-semantic sphere, psychological experiment, anticipations orientation, anticipations possibility/insolvency, index of reflexive, mechanism of decentration.

Надійшла до редакції 25.06.2012.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Практичний
словник
синонімів
української
мови

Святослав
Караванський

4-те
видавництво

Караванський С.

Практичний словник синонімів української мови. — 4-е вид., опрацьоване і доповн. — Львів: Бак, 2012. — 536 с.

Практичний словник синонімів української мови – це лексикографічний довідник для підшукування синонімів, тобто слів з однаковим чи приблизно однаковим значенням. Лексика словника охоплює всі сфери людської діяльності, надаючи користувачам широкий вибір можливих синонімів та варіантних форм. Крім твердо запроваджених у практику лексичних одиниць, словник фіксує також рідковживані та безпідставно занедбані терміни й вирази української мови. Подекуди цитовано й оказіоналізми: новотвори та слова-пропозиції. Словник послуговується правописом 1928 року, але наводить і форми усталені радянським правописом.

Словник адресовано широкому колові читачів – від учнів до державних діячів.